

10 = 92654599

25986
140. 64.

Пролетери свију земаља уједините се!

ВАЛУТНО ПИТАЊЕ

ОД
Д-Р СИМЕ МАРКОВИЋА

Прештампано из „Радничких Новина“

БЕОГРАД.
Штампарија „Љубомир“, М. Велковића, Дечанска 26
1920.

ВАЛУТНО ПИТАЊЕ

I

Новац.

Да се запитамо пре свега: шта је новац, како је он постао и чему служи?

Новац је мера вредности свих еспапа, а под еспапом се, као што је познато, разуме свака роба која се производи не за употребу него за пијацу, за продају. Оно што је заједничко свима еспапима, ма како они били по својој природи различити, јесте то да су сви они производи људског рада. И као такви они представљају вредности. Један еспап има вредност само зато што је он резултат људског рада, што је у њему нагомилана извесна количина људског рада. Према томе, величина вредности једног еспапа мери се количином рада. А мерило за количину рада јесте радно време. Према томе можемо казати: вредност еспапа мери се просечним временом које је утрошено на његову производњу.

То је основни став, Марксове теорије вредности.

Али није уобичајено да се вредност еспапа изражава непосредно радним временом. Не каже се, на пр., ова столица вреди 6 часова рада, него, рецимо: ова столица вреди колико 4 метра платна.

4

Еспапи су се у прво време замењивали непосредно један за други. Ја сам, [напр. направно за размену један капут, а ти неку врсту обуће и допели смо их на пијацу. Али мени не треба обућа него брашно, док ономе што би продао брашно не треба капут него обућа; међутим, овај би дао обућу за капут, и т. д. Тако се у пракси врло брзо показало да је непосредна размена еспапа за еспап врло незгодна ствар. Та је незгода расла у колико се производња еспапа развијала. И тако се, сасвим природно, јавила потреба да се нађе неки еспап у коме би се изражавале вредности свих осталих еспапа, да се одабере еспап који би служио као општа мера вредности свих осталих еспапа. Маркс тај еспап назива општи еквивалент, и то је управо новац. У разним епохама и разним народима улогу еквивалента, новца, играли су разни еспапи, док, на крају крајева, ту привилегију нису монополисали за себе т. зв. племенити метали. Дивас је скоро у целом свету злато освојило искључиви монопол да служи као општи еквивалент, да буде новац.

Маркс нарочито истиче да су злато и сребро могли освојити монопол да служе као општи еквивалент само тако што су се према другим еспапима јављали као еспапи. Они су могли постати новцем само зато што су били еспапи. Кауцки, популаризујући Марксов Капитал, пише: „Новац нити је проналазак једног или више људи нити је једна проста значка вредности. Вредност новца и његове одређене друштвене функције нису ништа што је кеф створио. Племенити метали постали су новац преко улоге коју су као еспапи играли у процесу размене.“

3

Хилфердинг, аутор знаменитог дела Финансиски Капитал, пише: „Новац, у својству мере вредности, је еспап, као и сваки други, и непосредно из самога карактера друштва производње еспапа проистиче нужност да новац има своју сопствену вредност.“

Толико о првој, основној функцији новца, као мери вредности.

II

Цена, мерило цена, монета.

Прва и основна функција новца, као што смо видели, састоји се у томе да послужи као општа мера вредности свих еспапа. Видели смо да је новац, као еспап, једна нужност у друштву производње еспапа. Под ценом неког еспапа разуме се вредност тог еспапа изражена у еспапу-новцу, на пр.: 1 столица = 4 грама алата. Тиме се хоће да каже да је на израду столице утрошено нешто толико, просечно, рада колико на производњу 4 грама злата. Овде имамо случај размене еспапа по њиховим вредностима.

Ови односи, међутим, постоје само онда ако су услови производње и размене еспапа једнаки за све чланове друштва, ако су произвођачи у исто време и сопственици средстава за производњу. Иако је положај чланова друштва у производњи различит, онда се и горњи односи мењају. У друштву монополисане својине средстава за производњу гор-

ни односи се мењају у толико што се баш у акту размене и манифестује социјална неједнакост. Али, како је акт размене по својој природи однос једнакости, у овом случају се јавља не као једнакост вредности него једнакост цена производње. Пој ценом производње разумеју се: трошкови око производње (узимајући у обзир фабричке зграде, машине, сировине, помоћне материје, најамнице, другим речима, константни и варијабилни капитал) и просечни профит. Рад се, дакле, не узима у обзир, него само најамнице! У капиталистичком друштву размена се врши не по принципу: једнак рад за једнак рад, него: за једнак капитал — једнак профит. Једнакост рада замењена је једнакошћу профита и еспаца се не продају по својој вредности, него по ценама производње. Не вредност него цена производње представља на вишем ступњу капиталистичког начина производње тај ниво око кога се пијачне цене, под утицајем закона потражње и понуде, крећу у таласастој линији.

Треба, дакле, јасно двојити вредност од цене. Цена се добија кад се трошковима око производње дода „убичајени“ профит.

Поред мере за вредност, новац служи — и то је његова друга важна функција — и као мерило цена. Као мера за вредност, новац изражава вредност еспаца у одређеним количинама новца, злата. Као мерило цена, новац разне количине злата мери једном одређеном количином злата, која се узима за јединицу. Разлика између мере за вредности мерила цена јасна је кад се само загледа како ће се

и једно и друго држати према промени вредности. Претпоставимо да је 10 грама злата јединица мерила цена. Сад, ма каква вредност злата била, 20 грама злата вредеће двапут толико колико 10 грама. Промена у вредности злата нема, дакле, никаква утицаја на мерило цена. Посматрајмо сад злато као меру за вредност. Нека је један капут једнак по вредности са 10 грама злата. Ако се, једног дана, успе да се за исто радно време произведе двапут онолико злата као пре, а у продуктивности кројачког рада не изврши се никаква промена, цена капуту ће сад бити 20 грама. Промена у вредности злата утиче, дакле, осетно на његову функцију као мере вредности.

Као што смо већ напоменули, неопходност новца провстиче непосредно и природно из самих односа размене еспаца. Односи размене чине новцем онај еспац који је, по својим природним особинама, најгоднији за ту улогу. Употребна вредност тога еспаца, на пр. злата, чини га новчаним материјалом. Злато — вели Хилфердинг — није новац по природи (него последица једне одређене друштвене структуре), али је новац по природи — злато. Према томе, држава или закон не могу произвољно прописивати карактер новца нити новчани материјал. Држава и закон од новца, пре свега, праве монету. Држава при томе на овај или онај начин дели, на пр., злато и гарантује за тачност тежине и садржине сваког комада злата. Тако је од комада метала (злата, сребра ит.д.) постао први метални новац који прави држава. За новчани саобраћај је била одиста врло велика незгода кад се

при свакој куповини и продаји морала испитивати и садржина и тежина сваког комада новчаног метала који се давао у замену. Да би се те незгоде отклониле и саобраћај олакшао створен је метални новац. Сад више није било потребно да се приликом размене новац мери, него просто броји, а то је, несумњиво, много лакше.

Мерило цена се може произвољно одређивати, као и у случају других мера, на пр. дужине. На тај начин су у разним државама створене разне монете, које играју своју улогу само у границама одговарајуће државе. На светској пијаци, међутим, злато и сребро примају се само по својој тежини.

III

Потребна количина новца.

Зпитајмо се сад: колико је новца потребно да буде у промету? Како је цена сваком еспапу одређена пре но што он још и дође у стварни додир с новцем, значи да је и збир цена свих еспапа у промету унапред одређен. Тај збир цена представља једну zamiшљену количину злата. Ако се сви еспапи налазе у промету, онда се та zamiшљена количина злата мора претворити у стварну. Количина новца која је потребна промету одређена је, дакле, пре свега, збиром цена свих еспапа који се налазе у промету. Кад су цене непроменљиве, онда се потребна количина новца повећава и смањује са повећавањем и смањивањем количине

еспапа у промету. Ако је количина еспапа непроменљива, онда се потребна количина новца повећава и смањује заједно са ценама, без обзира да ли су те промене цена изазване на пијаци или су последице стварне промене (вредности еспапа или злата. То све важи за случај кад се куповина и продаја врше једно време и то у сфери прости размене еспапа.)

Али, како се куповина и продаја свих еспапа ве вршиједно време, једна иста количина новца може у једном периоду времена да изврши и више оптицаја. У том случају: збир цена еспапа треба поделити бројем оптицаја једне исте количине новца, па ће се онда добити потребна количина новца за промет, у једном одређеном периоду времена. И ако је брзина оптицаја разних новаца у једној земљи различита, ипак је њихова средња, просечна брзина једна одређена количина. Горњи закон, по коме се потребна количина новца одређује збиром цена еспапа у промету и просечном брзином оптицаја новца, Маркс је формулисао и на овај начин: при датој величини вредности еспапа и при датој просечној брзини промета, потребна количина новца, или новчаног материјала, зависи од његове сопствене вредности.

Потребна количина новца одређена је, према мало час поменутом закону, једним количником, једном размером, чија се величина, нажалост, не може унапред израчунати. Једини математичар који

је у стању то да израчуна јесте — друштво. Међутим, кад је у једном периоду времена вредност те размере, која одређује потребну количину новца, дата, онда се, истражувајући промене чланова те размере, могу створити и закључци о променама потребне количине новца. Зато је, разуме се, потребан обилат и најмарљивије прикупљен статистички материјал.

Ако бисмо хтели да добијемо бар приближне податке о количини новца која је данас потребна промету, требало би поћи од оне количине новца која се налазила у промету пре рата, па њу повећати сразмерно повећаним ценама, а обрнуто сразмерно промењеној брзини промета. Како ми живимо у земљи у којој се на државну статистику ништа не полаже, није ни чудо што нам данас не достају битни елементи бар за приближно решење питања о потребној количини новца у данашње време. Ако успемо да прикупимо потребан статистички материјал, показаћемо како се на горе поменути начин може бар приближно наћи колико нам је новца данас потребно. Показаћемо, исто тако, у колико се ти резултати мењају кад се изађе из сфере прсте размене еспапа.

IV

Метални и папирни новац.

Показали смо како је постао метални новац који прави држава. Новац је добио облик кованог државног новца због своје функције као средства

размене. У области промета, новац, као средство за размену, под извесним погодбама добија вредност потпуно независну од своје садржине. Гаранција државе да један кован новца садржи једну одређену количину злата или да је једнак њој, довољна је — док држава има ауторитета и поверења — па да тај новчани знак одиста функционише као средство размене исто онако као и пуна стварна количина злата.

Саобраћај са металним новцем, златом, показао се, међутим, у пракси такође као незгодан: прво, због тежине злата, а друго, и због тога што се злато у промету лиже и новац на тај начин губи од своје стварне вредности. Да би се те незгоде отклониле, да би се новчани саобраћај олакшао, дакле: из чисто техничких и практичних разлога, установљен је државни папирни новац, који треба строго разликовати од кредитног новца, који је поникао из једне друге функције новца, о којој ће доцније бити речи.

Папирни новац може заменити златан новац само као средство размене, а не као мерило вредности: он га може заменити само у толико у колико представља одређене количине злата. За такав папирни новац који има пуно метално покриве, златну подлогу, важе у потпуности исти закони као и за метални новац, који он само замењује. Маркс вели: „Издавање папирног новца мора бити ограничено на ону количину, у којој би фактички саобраћало и злато (или сребро) које тај папирни новац симболично представља“. Папирни новац не може никад заменити већу количину злата но што

је она промету потребна. Ако је промету у једној земљи потребна 1 милијарда круна у злату, а држава пусти у саобраћај 2 милијарде круна у папиру, онда ће наступити то, да се сад дзема новчаницама од 20 круна у папиру може купити само толико колико једним златним новцем од 20 круна. Цене изражене у папирном новцу биће у том случају двапут веће но цене у златном новцу. Папирни новац губи вредност, у односу на метал који представља, због тога што је у прекомерној количини издат. У царистичкој Русији, у којој је папирни новац на-даван без икаквог реда, он је стално стајао испод металне вредности коју је требало да представља. Историја Француске Револуције пружа нам један леп пример како папирни новац постаје без вредности кад се изда у прекомерним количинама: у току седам година (1790—1797) пуштено је у саобраћај асијната преко 45 и по милијарда франака, због чега су они најзад сасвим изгубили вредност.

Светски рат нам је, такође, донео читаву поплаву папирног новца. Само у току рата издато је папирног новца близу 500 милијарда. Француска је издала скоро 36 милијарда, Немачка преко 40 милијарда, Аустро-Угарска око 50 милијарда, итд. Да би подмириле огромне ратне трошкове, све државе су биле принуђене да издају милијарде за милијардама папирног новца без икакве подлоге, који је најзад преплавио новчану пијацу и створио један неразмрски хаос у новчаној привреди. На тај начин се јавило валутно питање, које данас има интернационални карактер, и чија се суштина састоји у томе: да се најје начина да се поврати опала вредност новца.

На ту ствар ћемо се вратити, ношто претходно, у идућем чланку, испитамо мало детаљније однос између металног и папирног новца.

V.

Однос између металног и папирног новца.

У прошлом чланку смо изгласили да за папирни новац са пуним металним покрићем важе апсолутно исти закони као и за метални новац. Папирни новац са златном подлогом има пуну вредност због тога што сте ви у стању, у свако доба, да тај новац замените стварном количином злата коју он представља. Једна новчаница на којој пише: двадесет динара у злату, има своју пуну вредност само онде док сте ви у стању да у свако доба у банци која је издала тај папирни новац добијете у замену за то парче хартије одиста златан новац од двадесет динара.

Како се, међутим, увек претпоставља да никад неће наступити случај, да сви сопственици новчаница истовремено траже од емисионе банке замену новчаница златом, банке су од увек издавале већу количину папирног новца но што би то по горњем закону смело да буде. Али је искуство показало да златна подлога не сме да спадне испод једне трећине од целокупне количине папирног новца у саобраћају. У неким земљама је тај однос и законом стриктно регулисан.

Тако је, на пр. пред рат, у Француској метална подлога (у злату и сребру) износила 4744 ми-

лиона франака, а новчаница у саобраћају било је 6912 милиона франака; у Немачкој је метална подлога износила 2114 милиона, а новчаница је у саобраћају било 2364 милиона; Аустро Угарска Банка имала је подлоге за 1600 милиона круна, а новчаница у саобраћају 4500 милиона круна; и т. д. Овакво издавање папирног новца преко металне подлоге, а без икаквог осетног поремећаја економског живота, било је могуће у главном из ових разлога.

Како папирни новац непрекидно функционише као средство размене, он увек игра само улогу посредника у промету еспапа. У процесу размене еспапа, који се може представити формулом Е-Н-Е (еспап новац-еспап), вредност једног еспапа стално се замењује вредношћу другог еспапа. Изражавање вредности еспапа новцем представља овде само један узгредни, пролазни моменат. Улога новца је у овом случају чисто техничке природе. Према томе, папирни новац, по својој природи, морао би сав ући у сферу промета, јер само у њој новчани облик вредности има увек пролазни карактер, пошто се тај облик непрекидно замењује еспапним обликом вредности. Али је потребна количина средстава размене у сфери промета врло променљива, јер она, као што знамо, при непроменљивој брзини промета, зависи од збира цена који подлежи непрекидном колебању. Према свему томе, количина папирног

новца треба да буде стално испод минималне количине новца која је уопште промету потребна.

Тај минимум може увек бити замењен папирним новцем, па како се он стално налази у саобраћају,

не јавља се никад потреба да се он замењује златом. Отуда држава тој количини папирног новца може дати принудни курс. То свесно регулисање једног друштвеног односа у данашње време може бити само у области минимума средстава размене. Само у границама тога минимума новчани знак функционише као пуноправни заступник новца. Само у тим границама папир је симбол злата.

Како потребна количина средстава размене подлежи непрекидном колебању, неопходно је потребно да, поред папирног новца, и златан новац, као регулатор, улази у промет и излази из њега. Ако тога нема, онда наступа девалвација папирног новца: одступање, опадање стварног значаја папирног новца према његовој номиналној вредности.

VI.

Иш о металном и папирном новцу.

У прошлом чланку смо испитали и утврдили нормалне односе између металног и папирног новца. Обележили смо јасно границе у којима папирни новац може одиста бити симбол злата, пуноправни заступник новца. Маркс је најправилније формулисао законе саобраћаја папирног новца речима: „Новчани знаци који немају сопствене вредности представљају у саобраћају злато, а они ће представљати злато само у толико у колико би оно у виду монете могло само ући у саобраћај: величина која се одређује сопственом вредношћу злата, кад су дате прометне вредности еспапа и брзина про-

мета.“ Постоје, према томе, као што смо већ нагласили, јасно одређене границе у којима држава може издавати папирни новац са принудним курсом. Па ипак су многи теоретичари новца пали у заблуду као да држава може издавати папирног новца у произвољним количинама и произвољно му одређивати вредност.

Маркс је разбио ту заблуду државне теорије новца овим речима: „Мостулак државе, која издаје папирни новац са принудним курсом, изгледа да уништава економски закон. Држава која у цени монете просто даје назив одређеној тежини злата и приликом ковања просто ставља свој жиг на злато, изгледа као да мађијском силом тога жига претвара хартију у злато. Како папирни знаци имају принудни курс, ико не може забранити држави да издаје сасвим произвољно те знаке и да на њима штампа сасвим произвољна монетна обележја, на пр. 1 фунта стерлинга, 5 фунти стерлинга, 20 фунти стерлинга. Те знаке, кад су већ ушли у саобраћај, немогуће је из њега избацити; због тога што се, с једне стране, њихов промет задржава на државним границама, а, с друге стране, што ван саобраћаја они губе сваку вредност, како употребну тако и прометну. Лишени свога функционалног бића, они постају обично комађе хартије. У ствари, та државна сила је — проста илузија. Она, одиста, може издати произвољну количину папирних знакова са произвољним монетним именима, али се тим механичким актом и завршава њена власт. Јер у саобраћају знак вредности или папирни новац потпада под утицај његових иманентних закона“.

На сличан начин би се могла показати и неоснованост т. зв. кредитне хипотезе, која узалуд покушава да вредност државног новца изведе из расматрања разних односа у вези са кредитом, али се на томе нећемо за сад задржавати.

Чим се, међутим, нормални односи између металног и папирног новца поремете, настаје девалвација (опадање вредности) папирног новца. Тада се збир цена, који представља папирни новац, при непромењеној брзини промета, мења сразмерно збиру цена еспава, а обрнуто сразмерно количини издатог папирног новца. Тај закон важи и у случају металног новца, ако је његова цена већа од цене метала који је у њему садржан. Само с том разликом, што цена метала на светској пијаци представља доњу границу девалвације, испод које монета, и поред прекомерног емитовања, не може пасти.

Светски рат је из основа пореметио нормалне односе између металног и папирног новца. Узалуд се покушава да се ти нормални односи вастоставе. То је немогуће, јер је данашњи хаос на новчаној пијаци негација основног закона новчаног саобраћаја у данашњем друштву. Буржоаско друштво покушава да продужи свој живот газећи основне законе свога сопственог развитка. Буржоаско друштво је дошло у контрадикцију са самим собом. Стање на новчаној пијаци, о коме ће још бити речи, пружа за то један несумњив доказ.

Кредитни новац.

За правилну оријентацију у хаосу на новчаној пијаци треба оштро разликовати разне облике новца и разне функције новца. Врло често се, на пр., државни папирни новац брка са кредитним новцем; зато је потребно да се, на овоме месту, пре но што прођемо наша даља излагања, упознамо са једном новом функцијом новца и једном новом врстом папирног новца: кредитним новцем.

У још неразвијеном стадијуму размене еспапа увек се, као и код обичне трампе, два еспапа непосредно размењују један за други, с том разликом само што је сад један еспап увек општи еквивалент, то јест новац, новчани еспап. Међутим, на вишем ступњу развитка размене еспапа јављају се односи услед којих се уступање еспапа не врши једновремено са примањем суме новца која одговара његовој цени. Наступају сада случајеви да се један еспап раније плати но што се добије или, још чешће, да се он тек доцније исплати. Ја купујем неку робу, али је плаћам тек после извесног времена. Купац и продавац добијају сад други изглед. Продавац постаје позерилац, а купац дужник. Али и новац тиме добија једну нову функцију. Он у овом случају не посредује у размени еспапа, већ завршава процес размене. Он у овој функцији није средство размене него средство плаћања, средство да се изврши примљена обавеза о предавању једне суме вредности. А таква једна обавеза не мора увек да се јави само у процесу размене еспапа. У колико

се више развија производња еспапа, утолико већа тежња да се давање извесних употребних вредности претвори у давање новца. Данак „у природи“ претвара се у новчане порезе; место натуралија, чиновници добијају плате, и т. д. Функција новца као средства плаћања прелази, дакле, оквире размене еспапа.

Новац као средство плаћања представља већ свршене куповине и продаје. Он је најпре функционисао само идеално, као мера вредности. Исплата бива тек доцније. Ако се куповине и продаје врше између истих лица, онда се оне, бар делимице, могу узајамно компензовати (потрти), тако да се исплаћује само разлика. У толико је и овде новац само представник вредности и може се заменити. У својству средства размене новац је служио размени еспапа: вредност једног еспапа замењивала се вредношћу другог еспапа. Тиме се процес потпуно завршавао. То је био друштвени процес, акт помоћу кога се остварује друштвена размена ствари па, према томе, у извесним границама неопходно потребан. Како је златан новац овде играо чисто посредничку улогу, то је могао бити замењен извесним знацима са државном санкцијом. Међутим, кад новац функционише у својству средства плаћања, нема више непосредне размене једне вредности за другу. Продавац је, у овом случају, дао еспап, али при томе није добио ни опште признати еквивалент, новац, нити пак какав други еспап једнаке вредности, који би у таквом акту размене учинио новац излишним. Он је од купца добио само обећање да ће купљени еспап платити; иза тога обећања не стоји друштвена гаранција, него само лична гаранција купца. Што је

он дао еспап за обећање, то је његова приватна ствар. У колико вреди то обећање, показује се тек на дан плаћања, кад оно фактички треба да се претвори у новац. Као што се види, продавац је дао еспап за обавезу исплате, за меницу. Други, кад верују у сигурност менице, могу продавати и свој еспап сопственику менице. Меницом се може, дакле, и исплата вршити. Меница, према томе, функционише сад као новац; тако је постала једна нова врста папирног новца: кредитни новац (меница, чек и т. д.) У кредитном саобраћају, међутим, акт размене дефинитивно се завршава тек онда, кад се кредитни новац претвори у новац.

У идућем чланку ћемо се још мало задржати на кредитном новцу, с нарочитим обзиром на његов однос према државном папирном новцу.

VIII.

Још о кредитном новцу.

На супрот државном папирном новцу са принудним курсом, који се као друштвени продукт јавља из промета, кредитни новац нема за собом државну него приватну гаранцију, и зато мора увек постојати могућност да се он претвори у новац. Ако је то преобраћање сумњиво, он у својству замене средства за плаћање губи сваку вредност. У својству средства плаћања новац се може заменити признаницама, али се ове морају заменити новцем у колико се, преплећући се, узајамно не потиру.

У томе и лежи разлика између саобраћаја меницама и саобраћаја државним папирним новцем са принудним курсом. Новац се заснива на друштвеном минимуму саобраћаја еспапа. Менични саобраћај долази по врх тога минимума; он се заснива на већ свршеној продаји еспапа, по утврђеној новчаној цени; меница је приватна признаница дуга који се или потиру другим меницама или се исплаћује новцем и тек тада се од једног приватног акта претвара у опште признати еквивалент. Меница је поникала из функције новца као средства плаћања; она замењује новац, посредством кредита, приватним односом између контрахената (уговорача). Државни папирни новац не претпоставља да је процес размене између појединих лица већ свршен; напротив, овде се сама размена тек врши посредством државног папирног новца, који функционише искључиво као средство размене, па, према томе, и завршава сам процес размене. У случају меничног саобраћаја процес размене се, међутим, завршава тек онда, кад се менице, у колико се узајамно не потиру, исплате готовим новцем. Истичући горњу разлику између кредитног и државног папирног новца. Хилфердинг вели: „Државни папирни новац не заснива се, дакле, на кредитним односима и савршено је погрешно називати га државним дугом или кредитним новцем“.

Кредитни новац добијао је све већи значај у колико се производња еспапа развијала и механизам промета компликовао. Размена еспапа вршила се у последње време највећим делом посредством кредитног новца, меницама и чековима, који су се уза-

јамно потирали, тако да се само разлика исплаћивала готовим новцем. То је било од нарочитог значаја за интернационални промет. Тај значај се састоји у томе, што кредитни новац чини промет великим делом независним од количине злата у готовом, јер у колико функционише кредитни новац, злато не функционише као средство размене и не мора га бити у промету: злато служи сада само за изравнање завршног биланса. За функционисање кредитног новца потребни су нарочити заводи, банке, у којима се разна потраживања срађују и узајамно компензују; са развојем тих завода расте и економија са готовим новцем.

По своме пореклу, кредитни новац је ограничен само размерама производње и промета. За разлику од државног папирног новца, овде не постоји никакав минимум који се не би смео прећи. Количина кредитног новца расте са количином еспапа и степеном његових цена. Али је кредитни новац увек само обећање плаћања. Ако се покаже да се то обећање не може испунити, оно губи сваку вредност и на место обећања мора доћи готов новца: тада настаје једна општа оскудица у новцу, новчана криза, која је на извесном ступњу развика кредитних односа, неминовни пратилац сваке кризе у производњи или у трговини. Она најјасније показује да у друштву производње еспапа новац не може бити замењен простим упутницама на еспапе.

IX.

Опет о потребној количини новца. — Курс новца.

Показали смо већ у једном ранијем чланку да је потребна количина новца у сфери просте циркулације еспапа, где су кредитни новац, изравнање плаћања и т. д. још непознати, дата, у једном одређеном периоду времена, количником између збира цена еспапа и броја оптицаја једне исте количине новца. Нагласили смо, такође, да при том у границама минимума саобраћаја, злато може бити замењено симболима злата. Та проста формула, међутим, са појавом кредитног новца и ранијим развојем тако многоструких кредитних односа, у данашњем привредном саобраћају, подлежи извесној коректури, као што ћемо одмах увидети.

Истим размишљањем као и при извођењу горње формуле долазимо до сличног закључка о потребној количини средстава плаћања. Тако добијамо резултат да је количина средстава плаћања једнака количнику између збира обавеза (а он је, пак, једнак збиру цена оних еспапа, из чије су продаје поникли кредитни документи) и брзине оптицаја једне исте количине средстава плаћања, умањеном за збир оних плаћања која се узајамно потиру. Ако узмемо да је брзина оптицаја у сваком датом моменту дата и једнака 1, излази да је целокупна потребна количина новца у саобраћају једнака збиру цена еспапа у саобраћају, више збир плаћања којима је дошао

рок, мање она плаћања која се узајамно потиру, и најзад, мање оне монете које су најпре функционисале као средство плаћања а потом као средство размене. Ако, на пр., збир цена еспапа у саобраћају у једном периоду времена износи 1 милијарду (1.000 милиона) динара, разна плаћања такође 1 милијарду, док се плаћања у висини од 500 милиона динара узајамно потиру, а 200 милиона служе најпре за плаћање а потом за размену, онда ће свега требати 1 милијарда и 300 милиона динара, и та сума представља неопходну количину новца у датом периоду времена. Ту суму Хилфердинг назива друштвено неопходна вредност промета.

На тај начин се проста формула, која у облику једног обичног количника даје потребну количину новца, у сфери прсте размене еспапа, претвара, при данашњем врло компликованом механизму размене еспапа, у један алгебарски збир који представља неопходно потребну суму новца. Вредност тога збира, баш као ни вредност ранијег количника, не може се унапред израчунати. И сада је друштво једино које га може израчунати. При савршеном одсуству сваког статистичког материјала, као што је у нас случај, недостаје вам чак и полазна гачка бар за приближно срачунавање горњег збира.

Друштвено неопходна вредност промета послужила је Хилфердингу да објасни извесне појаве у новчаном животу које остали теоретичари новца нису били у стању да објасне. Дешавало се на пр., у случају аустријске сребрне форинте у времену

од 1883—1891 или индиске рупије у времену од 1893 до 1897, да су се те сребрне монете дизале изнад своје вредности, т. ј. њихова куповна снага била је већа по куповна снага сребра које је у њима било садржано. То је наступило од обуставе слободног ковања новца и завођења монопола од стране државе. Држава није хтела више свакоме доносиоцу ма које количине сребра да искује одговарајућу количину сребрног новца; држава није више све сребро претварала у монету. Међутим, само је сребро у монети од сада могло испуњавати функције новца. Отуда се сребрна монета и могла издићи изнад своје вредности. Сребрна монета се, на тај начин, еманциповала од вредности свога материјала. Али се сад одмах намеће питање: чиме је одређена вредност коју сах добија монета? Хилфердинг одговара: „Та вредност се одређује друштвено неопходном количином средстава размене, а она је, са своје стране, одређена, у крајњој линији, вредношћу количине еспапа“.

Оно што мучи теоретичаре новца, вели Хилфердинг, јесте питање: шта је мерило вредности од како је укинута слободна валута, т. ј. слободно ковање новца? Као и раније, и сада се сви еспапи изражавају новцем, „мере се“ њима. Као и раније, и сад се новци јавља као мерило вредности. Али се величина вредности самога овога мерила вредности не одређује више вредношћу еспапа од кога је новац направљен. Напротив, та „вредност“ одређује се, у ствари, укупном вредношћу еспапа у промету (под претпоставком непроменљиве брзине промета). Стварно мерило вредности није, дакле, новац; „курс“ самог

тог новца одређује се друштвено неопходном вредношћу промета, чију смо формулу мало час изложили. Величина друштвено неопходне вредности промета мења се а с њом и курс новца. То јасно показује променљиви курс индиске рупије и колебање аустријске валуте у горе поменутих случајевима. Међутим, та колебања се одстрањују чим у својству мерила вредности у својству новца, отпочне опет да функционише ма какав еспап са пуном својом вредношћу (сребро, злато). Кога што смо раније видели, за то ни у ком случају није потребно да метални новац без пуне своје вредности или папирни новац у опште исчезне из промета. Потребно је само да количина новца у промету буде сведена на минимум, а колебања ван граница тога минимума отклањала би се ступањем у промет новца са пуном вредношћу.

X.

Је ли могућна чисто папирна валута?

Говорећи о металном и папирном новцу, ми смо извели законе која регулишу њихове нормалне односе. Видели смо да један произвођач новчаних знакова (папир, метал без пуне вредности) само у одређеним границама, само под строго утврђеним условима, може бити пуноправни заступник новца, симбол злата. Те границе представља минимум промета. А како су размере промета изложене непрекидном колебању, неопходно је потребно, као што смо показали да, поред тих новчаних знакова, и

златан новац непрекидно, као регулатор, улази у промет и излази из њега. Ако тога нема, онда наступа девалвација новчаних знакова, напр. папирног новца, т. ј. наступа одступање номиналне вредности папирног новца од његовог стварног значаја. Да би тај процес што боље истакао, Хилфердинг је претпоставио чисто папирну валуту (разуме се, са државним принудним курсом). При таквој чисто папирној валути, куповна вредност папирног новца, без обзира шта стоји на њему написано, била би одређена сумом вредности цена еспапа у промету. Папирни новац, у том случају, постаје независан од вредности злата; у њему се непосредно огледа вредност еспапа по закону да укупна количина папирног новца представља вредност одређену формулом: збир цена еспапа подељен бројем оптицаја једне исте монете. Како је вредност папирног новца одређена сумом вредности еспапа који се налазе у промету, значи да би, у овом случају, вредност папирног новца била само рефлекс вредности еспапа, као што је месечева светлост само рефлекс сунчеве светлости. Средство размене није више симбол новца, симбол злата, него симбол вредности и ту вредност не добија од вредности каквог одређеног еспапа, као у случају смешане валуте, кад папирни новац, у својству представника злата, добија своју вредност од злата. Напротив, овде, при непромењеној близини промета, укупна количина папирног новца има увек исту вредност као и укупна количина еспапа који се налазе у промету.

Али таква чисто папирна валута не може одговорити свима захтевима које треба да задовољава

једно средство размене. Како је вредност папирног новца одређена сумом вредности еспапа, који се у даном моменту налазе у промету, а та је сума изложена непрекидном колебању, то и вредност новца мора бити изложена непрекидном колебању. Новац не би више био мера вредности еспапа, него обрнуто: вредност новца мерила би се вредношћу еспапа. Према томе — закључује Хилфердинг — чисто папирни новац показао би се, на крају крајева, као немогућ, јер би промет био изложен непрекидним пертурбацијама.

Чисто папирна валута немогућа је већ и због тога што би се она могла употребљавати само у границама једне државе; за изравнање међународних плаћања потребан је метал новац који има сопствену вредност. Из тога, међутим, излази да се и вредност новца, који се налази у унутрашњем саобраћају, мора одржавати на истој висини са средствима интернационалног плаћања: иначе би неминуовно напустили потреси у трговинским односима.

Чисто папирна валута развила би се у пракси и о ту околност, што овде не би била могућна никаква гаранција да се количина папирног новца не би произвољно увеличавала. Осим тога, злато, као новац који има своју сопствену вредност, неопходно је као кондензатор вредности и богатства у таквој форми, која се у сваком моменту може употребити. Јер, са развиком производње еспапа, новчане резерве постају једна економска нужност. Али би бесмислено било чувати као резерву папирни новац са принудним курсом јер он има вредност само у саобраћају у дотичној земљи; злато је, ме-

ђутим, интернационални новац и представља сигурну резерву у сваком случају, јер је злато и сам саобраћаја једна самостална вредност, док папирни новац добија свој „курс“ тек у саобраћају.

Као што се из свега досадашњег излагања види, новац и новчани материјал, који има сопствену вредност, као на пр. злато, не могу се никад потпуно заменити претим папирним знацима. Папиром се, као што смо утврдили раније, може заменити само онај минимум, испод којег се не спушта саобраћај. Тиме се, у исто време, доказује да вредност новца, као и сваког еспапа, ни у ком случају није каква замишљена него једна објективна величина. Немогућност чисто папирне валуте, вели Хилфердинг, — јесте један убедљиви експериментални доказ објективне теорије вредности.

Претпостављајући чисто папирну валуту, ми смо опет показали немогућност да еспапи непосредно сами служе један другом као израз њихове сопствене прометне вредности; и овде се јавља неопходност прелаза ка општем еквиваленту, какав може бити само еспап, и заједно с њим вредност.

XI.

Хаос на новчаној пијаци. — Помоћ Америке.

Пошто смо у претходним чланцима изнели најглавније моменте из марксистичке теорије новца, онако како ју је поставио Маркс, а највећим делом, ради Хилфердинг, прећи ћемо сад на разматрање данашњег стања на новчаној пијаци.

Светски рат, који је изазвао једну страховиту пустош у целокупном привредном животу данашњег друштва, створио је и један неразмрсиви хаос на новчаној пијаци. Светски рат једноме читаву поплаву папирног новца. Да би подмириле огромне ратне трошкове, све државе су биле принуђене да издају милијарде за милијардама папирног новца, без икаква обзира на подлогу. Рачуна се да на тај начин у току рата издато скоро 500 милијарди папирног новца, док је пред рат у целој Европи било у саобраћају тек око 25 милијарди, са металном подлогом (у злату и сребру) око 17 милијарди франака. На тај начин је нормални однос између металног и папирног новца неповратно поремећен. Јер, кад се узме у обзир да целокупна годишња производња злата у целом свету износи око $2\frac{1}{2}$ милијарде франака, онда се лако одмах увиђа да о каквом златном покрићу огромне количине папирног новца који данас у свету циркулише не може бити ни говора. Али је принцип златног покрића основа досадашњег новчаног система, темељ целокупне финансијске зграде данашњег друштва. Тај принцип се, међутим, данас очевидно не може одржати. Тако је светски рат уништио темељ, порушио основе досадашњег новчаног живота.

Оно што нарочито повећава хаос на светској новчаној берзи јесте околност да новац у свима државама није подједнако изгубио вредност. У том погледу постоје знатне разлике између држава које су ратовале и неутралних држава, као и између такзваних победничких земаља и побеђених. Данас

на новчаној пијаци доминира американски долар. Зашто? Америка није одмах ушла у рат. Она је, вахвалујући своје завидном привредном развоју, тргујући са целим светом, успела да присвоји скоро две трећине од целокупне количине злата у свету. И тек кад је Немачка објавила неограничени подморски рат и на тај начин пресекла даљи прилив злата у Америку, Америка је ушла у рат за — права и слободу малих народа! Трговински биланс Америке из тога времена врло је интересантан. Америка је, наиме, 1913 године извезла за $12\frac{1}{2}$ милијарда, а увезла за $8\frac{1}{2}$ милијарда. И док се увоз скоро није ни уколико повећао до 1915 године, да 1916 године достигне свега 11 милијарда, извоз се попео 1915 године на више од 16 милијарда, а 1916 пребацио је и 25 милијарда.

Да наведемо још један пример који је карактеристичан за Америку из тога доба. Акционарска друштва, чији је минимални капитал износио 5 милиона франака, имала су 1914 године, дакле у једној нормалној години, 4.474 милиона капитала. Та иста акционарска друштва имала су 1915 године капитал од 7 милијарди, а 1916 преко 14 милијарди. Ако узмемо у обзир и друштва, чији је капитал износио од 500.000 до 5 милиона франака, добићемо за 1916 годину 17 милијарди!

Ето зашто, Америка доминира данас на светској пијаци и зашто су сви погледи изнурене и исцрпљене капиталистичке Европе, која се налази пред банкротством, упрти у Америку. И, одиста, без помоћи Америке, Европа би се врло брзо скљокала. Али је грдна заблуда веровати да је Америка у стању

да потпуно obnovи porušeni privredni život Evrope. Ma koliko moćna, Amerika — zato nema ni snage, ni voľe. Svetски рат је у толикој мери porушио privredni život, да је њега у опште немогуће воспоставити на старим основама. Зато је и сувише мала снага капиталистичке Америке, чак и онда кад јој се придруже и сви очајни напори целога капиталистичког света. Осим тога, Америка, из сасвим појамљивих конкурентских разлога, нема ни воље да озбиљно обавља привреду у Европи, као што очигледно показује њено до крајности резервисано држање у погледу отварање кредита чак и њеним дојучерањим највећим савезницима. Очеvidно је да ће Америка потпомоћи привредну обнову Европе само у толико да би обезбедила себи редовну исплату анuitета, у толико дакле, у колико сваки поверилац не жели да његов дужник банкротира пре него што му дуг не отплати. То најбоље показује однос Америке према Енглеској и Француској, а тај однос се, међутим, најбоље огледа у курсу долара према шилингу и франку. И шилинг, а нарочито франак, непрекидно падају у односу на долар. Та тенденција нарочито пада у очи за последњу годину дана. И то је сасвим разумљиво. Америка је имала рачуна да у јачој мери подржава и Енглеску и Француску док је рат трајао, док њихов заједнички непријатељ, немачки империјализам, није уништен. Чим је, међутим, то постигнуто, свака се од тих држава, а нарочито Америка, одмах почела опредељивати према својим специјалним интересима, који су очевидно у потпуној супротности. Само се тако може разумети зашто се, на пример, франак

у току целога рата држао доста чврсто, а за последњу годину дана, после добијеног рата који је баш Француској, релативно, doneo највише користи, франак је према долару опао са 200%.

Има, међутим, још један разлог због којег ће Америка притећи у помоћ Европи. То је страх од болшевизма. Америка је свесна да овај страховити привредни хаос у Европи неминовно води болшевизму, то јест друштвеном препорођају на комунистичким основама путем социјалне револуције и диктатуре пролетаријата. Америка врло добро зна да се, после пада Капиталистичке Европе, ни Капиталистичка Америка ни у ком случају не би могла одржати. Продужујући живот Европи. Америка зна да продужује живот и себи; зато ће се и напрегнути да ипак притече што обилатијом помоћи Европи. Али ће све то бити узалуд. Њу ће на томе путу раздирати унутарње супротности њених сопствених интереса, које је немогуће одржати у равнотежи. И тако ће се, најзад, и све те велике наде, које се полажу на Америку изјаловити. Тада ће, уколико то није већ и сада, за све бити јасно да се хаос у привредном животу, па и хаос на новчаној пијаци, не може размрсити у оквиру капиталистичког друштва.

XII.

Кредитна криза. Привредна обновa

Ми смо већ раније нагласили да је валутно питање данас интернационални проблем; као такав, он је био и још увек је предмет нарочите

најње интернационалне Лиге Разбојника, која у виду Конференције Мира још увек заседава у Паризу. Узалуд се финансијски експерти целог света већ месецима саветују како да се поврате поремећени валутни односи: они се све више погоршавају, претећи да сасвим умртве интернационални промет. У доба мирног развртка капиталистичког друштва кредитни односи су били моторна снага интернационалног промета, док је злато било неопходно само за салдирање дефинитивног биланса. Данас, међутим, кад бесни једна општа кредитна криза, интернационални промет захтева много више готовог новца, злата, него раније. А кад се има у виду да је највећи број држава у току рата изгубио не само кредит, него и велики део златне резерве, јер су се за време рата сва плаћања у иностранству морала вршити у злату, онда ће бити сасвим разумљива, одиста, очајна финансијска ситуација у којој се све те државе налазе. Земље, чији је трговински биланс неповољан, т. ј. чији је увоз већи од извоза — а такве су данас скоро све земље сем Америке — све се те земље, без злата и без кредита, налазе у страховитој привредној депресији. Свака би од њих могла, и ако само, моментално поправити свој положај кад би могла повећати своју резерву злата, али се количина злата не може произвољно повећавати, јер се злато не може вештачки правити. Остаје, дакле, за сваку од њих као једини излаз: добити кредит. Питање кредита је, за све њих, питање привредног опстанка, питање живота,

Америка је, као што смо у прошлом чланку показали, земља чији кредит данас највише вреди

и о чији се кредит данас све земље отимају. И Америка искористиће на један сјајан начин тај свој завидни положај. Она, у извесним размерама, устежући се и уцењујући, даје кредите, али само на подови сигурних залога као што су: рудници, железнице, разни монополи, итд. На тај начин она постаје господар најважнијих индустријских грана у привредном животу дотичних земља. Само по цену вредном животу самосталности те земље могу покушати да обнове свој привредни живот. Искупујући се из данашње тешке кризе кредитима из Америке, те земље врше истовремено привредно самоубиство, губе своју економску, а са њом, и политичку независност: падају у најпотпуније колонијално робство. Ето, у томе је трагедија обнове привредног живота у Европи. Али се та обнова, ни при тако трагичним условима, ни у ком случају не може извести.

Јер Америка, као што смо такође у прошлом чланку нагласили, неће бити ни из близа у стању да пружи Европи ону помоћ која је за истинску обнову привредног живота потребна. Поред тих, тако да кажемо, објективних разлога, који онемогућавају привредну обнову Европе, постоји и један врло моћан, да га назовемо, субјективни разлог: то је револуционарни пролетаријат. Док у Америци, у последње време, просечно по 300 штрајкова дневно задају тешке ударце капиталистичкој привреди и прете да је лише свих преимућстава која јој је њен завидни положај обезбеђивао над свима осталим земљама, дотле је и револуционарни пролетаријат Европе дао доказа да и он не жели обнову привредног живота

на старим капиталистичким основама. Пролетаријат је, међутим, главни фактор обнове привредног живота. Без његове воље привредни се живот не може обновити. И узалуд ће буржоазија покушавати на све могуће начине да придобије пролетаријат за обнову привредног живота на подлози најамног ropства. Пролетаријат неће више да робује. Али је он, ипак, зато готов да се свом снагом заложити за обнову привредног живота, само не у друштву најамног ropства него у друштву слободних произвођача: у Совјетској Републици.

XIII.

Валутно питање и скупоћа

Као неизбежна последица девалвације (опадња вредности) новца, јавља се општи пораст скупоће. Валутно питање и скупоћа стоје у врло тесној органској вези. Али би са свим погрешно било веровати да се скупоћа јавља само као последица промена валутних односа. Јер је скупоћа једна и нормална појава у капиталистичком друштву: она је неразводни пратилац капиталистичког начина производње. Постепено али стално и непрекидно поскупљавање живота јесте једна од битних одлика капиталистичког друштва: то је једна од његових иманентних тенденција. Картели и трестови, који треба да буду и нека врста „регулатора“ цена, заснивају своју плодну политику баш на тој унутарњој тежњи капиталистичког друштва за непрекидним поскупљавањем живота. Брзина тога поскупљавања је

у разним периодима различита. Она је у доба великих социјалних пертурбација, као што су ратови, револуције и т. д., много већа него у периодима нормалног друштвеног развика. Да то илуструјемо само једним примером. У Америци су цене 1896 године износиле само две трећине од цена из 1915 године, док су цене из 1918 године дванут веће од цена из 1915 године. Скупоћа у Америци данас није последица девалвације новца него поремећаја у производњи. Њен главни узрок лежи у смањеној производњи и повећаним трошковима производње.

У Европи, међутим, скупоћа је не само последица пустоши, коју је у привредном животу оставио за собом светски рат, него је у невероватној мери још појачана хаосом који влада у валутним односима. Да то протумачимо. У нормално доба цене, ма како биле променљиве, поглавито под утицајем закона тражње и понуде, ипак су се кретале у извесним границама које је било могуће увек бар приближно израчунати. Да узмемо најпростији случај, да би ствар била што јаснија. Као што је познато, под ценом неког еспапа разуме се вредност тог еспапа у злату или папирном новцу са нормалном подлогом. Цена, дакле, ни у ком случају, под горњим околностима није произвољна величина. Рећи да једна ствар вреди један наполеон, значи рећи да је за израду те ствари утрошено, просечно, исто толико рада колико на производњу оне количине злата која је садржана у наполеону. Па како технички услови производње злата нису изложени великим променама, сасвим је разумљива, онда, релативна стабилност цена у нормалним приликама.

Сасвим другачије, међутим, стоји ствар данас. Данас, у већини земаља, нема ни злата ни папирног новца са нормалном подлогом. Нема, дакле, оних елемената који служе за мерење вредности. А како је вредност један од битних елемената за одређивање цене еспапа, сасвим је разумљива, онда, ова општа нестабилност у ценама. Цене су на тај начин постале сасвим произвољне величине које непрекидно расту и чијем се рашћењу, при садашњим приликама не може крај ни сагледати. У место злата и папирног новца са нормалном подлогом данас циркулише у огромним количинама само папирни новац са принудним курсом који је само једна илузија. И док се, у границама минимума унутрашњег саобраћаја, и овакав новац ипак на изврстан начин протур, чим се пређу те границе и чим дође у питање каква друга функција новца, сем средства размене, налази се на мртву тачку, која умртвљује цео привредни живот.

Нестабилност цена, која проистиче из хаотичних валутних односа, пружа још један доказ више о немогућности обнове привредног живота у капиталистичком друштву. Јер нестабилност валуте онемогућава кредите са дугим роком. Међутим баш ти кредити су основа свима великим капиталистичким предузећима и без њих је привредна обнова немогућа. Данас се дају кредиту на месец, два, највише три месеца; што дужи рок све је већи ризик. Зато данас нико и не помишља на инвестиције које би се исплаћивале тек после 5 или 10 година. А без таквих инвестиција обнова опустошене привреде не може се ни замислити.

Капитализам је, дакле, у своје развоју дошао до једне мртве тачке. Он је постао сметња друштвеном развоју. Једини је излаз зато: Социјална Револуција, т.ј. преображај друштва, организовања производње и петрошње, на комунистичкој основи.

XIV.

Опште решење валутног питања.

Ми смо већ имали довољно прилике да нагласимо интернационални карактер валутног питања. Светски рат је донео читаву поплаву папирног новца и на тај начин створио сав данашњи валутни хаос. И валутно питање се данас управо и састоји у томе: да се нађе пута и начина како да се изађе из тог хаоса, како да се поправи опала вредност новца. Најобјективнија научна анализа, као што се лако увиђа после свега онога што смо до сад рекли, даје на горње питање негативан одговор, на име: да се у оквиру капиталистичког друштва валутни хаос, који је нераздвајни део општег привредног хаоса, не може размрсити.

Пре свега, предатни новчани систем као што смо показали не може се одржати са овако огромним количинама папирног новца, јер је светски рат срушио његов темељ: принцип златног покрива у строго одређеним размерама. Отуда се одмах као друга могућност решења валутног питања намеће: промена новчаног система. И у томе погледу је већ пало са разних страна, у разним земљама, много предлога, који у крајњој линији иду за

тим да се, без икакве материјалне подлоге, монета интернационализује, да се створи једна интернационална емисиона банка и да се монета на тај начин униформише и стабилизира. Ти предлози, међутим, и ако потичу од стране буржоаских научника и финансијера, данас представљају само просте утопије. Јер је давашњи новчани систем неразводно везан за давашњи начин производње и њега је немогуће изменити без дубоких промена у области производње. У друштву производње еспапа, у давашњем друштву у коме влада потпуна анархија у производњи, новац мора имати своју сопствену вредност.

Сасвим другачије стоји ствар у комунистичком друштву, у коме се и производња и потрошња врше по утврђеном плану. У таквом друштву, новац уопште неће ни постојати, јер икакве потребе за њим неће бити. Та тенденција постепеног ишчезавања новца може се лепо запазити већ и данас у нашој Совјетској Русији. Тамо совјетски купони постепено ишчезавају. Уколико га још има у саобраћају, новац, као просто средство размене, циркулише на подлози совјетских купона. Совјетски купони играју улогу злата, јер само на подлози совјетских купона у совјетским магацинима може сваки радник набавити све што му треба. Без те подлоге, новац је скоро без икакве вредности. У својству простог средства размене, новац у Совјетској Русији игра улогу тангуза који друговима и другарицама у совјетским магацинима служе као један од докумената којима оправдавају издатке из магацина. Новац ће се, међутим, и у Совјетској Русији ипак морати

одржати, и због осталих својих функција, све докле док се совјетски режим не интернационализује. Новац ће потпуно нестати тек у Светској Совјетској Федеративној Републици.

О промени новчаног система у оквиру капиталистичког друштва не може, дакле, бити ни речи. Зато и сви предлози за решење валутног питања у том смислу самим тим опадају као немогућни.

Остаје, најзад, да се испита могућност трећег решења које нам пружа теориска анализа валутног хаоса. Оно би се састојало у томе да се из саобраћаја повуче и уништи сав непотребни вишак папирног новца. На тај начин би остатак новца могао добити нормални курс и валутнога би хаоса постепено нестало. Али, ма како теориски примамљиво било ово решење, оно је у пракси у буржоаском друштву неизводљиво, јер погађа капитализам у живац. Само се тако може објаснити зашто о њему буржоаски научници и финансијери уопште избегавају и да говоре. По томе решењу, требало би, на пр., само Франуска да повуче и уништи око 30 милијарди франака. Је ли то једна буржоаска држава у стању да учини? Извесно не, јер буржоасија неће никад извршити самоубиство. Па ипак, ми у извесној форми и под извесним околностима, морамо insistирати на овоме решењу, јер би оно, бар донекле, прокрчило пут кроз данашњи општи валутни хаос.

Као што се из свега овога види, не треба имати никаквих илузија о могућности решења валутног питања у оквиру буржоаског друштва. Сва т. зв. решења биће само полумере привидног ка-

рактера. Валутно је питање у најтежњој вези са основама данашњег друштвеног уређења; оно, према томе, није само финансијско и економско, него и социјално питање. Валутно питање је данас саставни део општег социјалног питања, које ће се у свој потпуности решити једино Социјалном Револуцијом.

XV.

Финансијска ситуација Југославије

Да се осврнемо, укратко, на финансијску ситуацију Југославије. Без икаквог претеривања можемо одмах рећи да је финансијска ситуација Југославије очајна. Ако још и то треба доказивати, ево доказа.

Да почнемо са Србијом. У место сваког разлагања о финансијској ситуацији Србије, ми ћемо само цитирати један образложени закључак југословенске финансијске делегације на Конференцији Мира. На основу званичних података, финансијска делегација је проценила укупну вредност ратних трошкова, материјалних штета и губитака Србије у току последњег рата са 12—13 милијарда франка. То је била генерална цифра оштете коју је Србија тражила на Конференцији Мира. Али се на тај очајни крик „мале и херојске Србије“ њени „велики“ пријатељи нису хтели ни осврнути. Један од најугледнијих чланова финансијске делегације са болом констатује да је „наш прора чул отишао у кош“. Треба ли томе коментара?

Али то још није најгоре. Ништа драстичније не илуструје одиста разбојнички морал светског империјализма него основни принципи које је Конференција Мира у Паризу поставила за решавање финансијских питања која се тичу држава што су настале распадом Аустро-Угарске, као што је случај са Југославијом. У место оштете коју савезници у начелу (т. ј. у готовим речима!) признају Србији, задржавајући, разумејте се, себи право да њену евентуалну величину одреде по својој вољи Конференција Мира је, с друге стране, натоварила Југославији тако огромне намете, који сваку оштету чине фиктивном. Те намете Југославија има да плати у три разна облика. Да поменемо сваки од њих.

Први терет који је Конференција Мира наметнула Југославији јесу предратни дугови аустро-угарске монархије. Сразмерни део тих дугова, који ће пасти на Југославију, није још дефинитивно утврђен, али се ни у ком случају не може претпоставити, према расположењу Конференције Мира, да ће тај део бити мањи од 3 милијарде (укупна величина тих дугова износи 21 милијарду). Али сад долази још нешто горе.

Други терет који је Конференција Мира наметнула Југославији јесте откуп домена т. ј. откуп државних добара на новој територији Југославије. Лига Разбојника у Паризу сматра све територије бивше аустро-угарске монархије као своју пљачку, којом само она може суверено располагати. Сви домени: шуме, пољска добра, рудници, зграде и т. д., све што је државно на територији која је раније припадала Аустро-Угарској, све је то данас

својина Лиге Разбојника у Паризу, која тражи да јој се сва та њена добра исплате у злату. Вредност свих домена који се морају платити процене нарочита комисија, коју одреди Конференција Мира, и њена је одлука извршна. Према томе, за сад се још не зна тачно колики ће намет у овој форми Југославија имати да плати.

Али како су домена бивше Аустро-Угарске ма територији данашње Југославије и многобројни и драгоцени, може се поуздано рећи да њихов откуп представља дуг од неколико милијарда франка у злату. Да би слика била потпунија, додајемо још да је иницијатор ове разбојничке идеје о откупу домена — „највећи пријатељ Југославије“ Вилсон!

Али империјалистичком Шайоку није ни то било доста. Трећи терет, који је Конференција Мира наметнула Југославији, превазилази по своме цињизму све што је историја до сад икада на томе пољу забележила. Лига Разбојника обвезује, између осталих, и југословенски народ да јој плати за ослобођење. И да би иронија била потпуна, она тај намет назива добровољни трибут за ослобођење. Зар то, одиста, није врхунац цињизма? Овај терет износи најмање пола милијарде франка у злату.

Да направимо сад биланс и да сравнимо активу и пасиву, то јест, потраживања Србије на име оштете и дугове које је Конференција Мира наметнула Југославији, Поменили смо да је Србија тражила на име оштете око 12 милијарда. Али, како су у тај прорачун унете и такве категорије штета,

које је Конференција Мира у начелу одбацила (као например, ратни трошкови, валутни губитак и т. д.), ни у ком случају се не може рачунати да ће се признати већа оштета од 4 милијарде. Међутим, намети у облику предратних аустроугарских дугова, откупа домена и „добровољног трибута за ослобођење“ ни у ком случају неће бити мањи од 10 милијарда. Ако сад салдирамо биланс, добијамо 6 милијарда пасиве; то значи: да Конференција Мира у Паризу задужује Југославију са 6 милијарда франка у злату. Ако томе дугу додамо још предратне и ратне дугове Србије са огромним новим буџетским дефицитима онда ћемо добити да дуг Југославије у овом моменту износи најмање око 10—12 милијарда. Ето, то би била приближна те нејална слика финансијске ситуације Југославије.

Кад тако стоји ствар, онда је јасно да су све последње вести о авансу, т. ј. о тобожњој аконтацији на име ратне оштете, само пусте обмане. Ако се у опште добије какав аванс, то може бити само аванс — новог зајма и ништа више. Југославија живи искључиво од зајмова, али се ти зајмови, због данашње опште кредитне кризе, све теже и теже добијају. Осим тога, Југославија ће морати од нове године почети и са редовним отплатама ранијих дугова. Како и одакле? Узалуд ће се наметати нови порези, узалуд ће се заводити нове таксе, узалуд ће се чинити очајни напори да се пронађу нови извори прихода, Југославија неће бити у стању да одржи финансијску равнотежу. Она ће, попут сваког банкрота, бити принуђена да прави нове зајмове

да њима отплаћује старе, а то је пут који директно води банкротству, пропасти.

Али још увек остаје као једини излаз: Социјална Револуција и Совјетска Република. Револуционарни пролетаријат ће, путем своје диктатуре, спасти друштво од банкротства.

XVI.

Валутно питање у Југославији

Очајна финансијска ситуација Југославије, коју смо у најкраћим потезима маркирали у прошлом чланку, онемогућава сваки озбиљнији покушај решења валутног питања. Југославија се данас налази у потпуном финансијском ропству према антантима, а шта то значи, не треба нарочито наглашавати. Финансијско ропство, у доба опште владавине финансијског капитала, значи у исто време и економско и политичко ропство. Југославија је, према томе, данас само једна фикција од државе. Она је, у најпунијем смислу те речи, обична колонија антанте; њој су везане и ноге и руке; она је постала обична играчка у рукама Лиге Разбојника у Паризу. Југославија се, зато, захваљујући својим „великим“ савезницима, данас налази на најбољем путу ка сигурној, неизбежној и неминовној пропасти. То је резултат до којег доводи најобјективна научна анализа данашње финансијске, економске и политичке ситуације Југославије.

И док је Француска, рачунајући на огромну оштету коју је наметнула Немачкој, била у стању

да у Алзас Лорену, као и у осталим реокупираним крајевима, измени око 2 милијарде марака по пред ратном курсу 1 марка = 1,25 франака; док се исто тако, с друге стране, Белгија осигурава да јој Немачка исплати око 6 милијарда марака, затечених у Белгији у моменту њеног васпостављања, опет по прератном курсу 1 марка = 1,25 франака, — дотле је Југославија, искључена чак и из учешћа у ликвидацији аустро угарске банке, остављена на милост и немилост силних милијарда папирних круна, које гуше и трују целокупан привредни живот.

Југословенска буржоазија сво већ више од године дана како се врти у једном кругу, стојећи запањена пред фактом: да се хаос на новчаној пијаци из дана у дан све више повећава. Влада Г. Стојана Протића годину дана је таккала у месту, неспособна да учини ма и најмањи корак на путу ма каквог решења валутног питања, демократско социјалпатриотска влада, међутим, притерана у теснац незадовољством и огорчењем које кључа у народу, покушала је да, како тако, реши валутно питање. У томе циљу, она је наредила да се у целој земљи изврши маркирање круна и да се том приликом, из сасвим мистериозних разлога, задрже 20% пријављених круна. Шта се хтело тиме постићи? Ако се мислило да ће се маркирањем круна спречити даља инфлација круна, онда је то грдна заблуда. Јер као што се ни ранијим фамозним штемпелирањем круна није ни у колико спречила инфлација, то се неће постићи ни садашњим маркирањем, као што је то најбоље показао пример у Чехо-Словачкој. Тамо је, на пр., убрзо после за-

вршеног маркирања, само званиčno констатовано 16 успешih vrста falsifikata. Маркирањем се, дакле, не може спречити инфлација. Једини пут да се спречи свака даља инфлација круна јесте да се круне одмах замене сасвим другом новчаном јединицом.

А шта се хтелo са одузимањем 20%? Две су претпоставке могуће. Прво, ако се озбиљно мислило да ће се, у данашњим приликама, смањивањем новчаница у саобраћају са 20%, курс осталих новчаница за толико повисити, онда је то политичка наивност и научна кратковидост. Јер, на страну све остало, трговци су на пр., одузимање 20% круна схватили као штету, па су је, као и сваку другу, одмах пренели на потрошаче, повећавајући цене својој роби не само за 20%, него и преко 50%. На тај начин је овај први корак демократско социјалистичке владе на путу решења валутног питања, уместо да побољша, у знатној мери погоршао положај најширих слојева радног народа у Југославији.

Друга верзија, која објашњава одузимање 20% круна, претпоставља да је влада, уствари, на овај начин хтела да направи један принудни зајам, знајући да га иначе, апелујући на добру вољу својих грађана, никад не би могла добити. Ма како била мало вероватна, ова претпоставка никако није искључена. Зато ми најодлучније протестујемо против сваког разбојничког начина прављења зајмова, јер ми буржоаској држави не дамо ни хелера на зајам.

Централна тачка у дискусији, која се у буржоаској јавности води о валутном питању, јесте питање у којој мери треба круне заменити динаром, као да ту лежи тежиште решења валутног проблема. И на томе се питању бију данас огорчене битке између милионера са крушама и милионера са динарима. Први, уколико не траже да се замена изврши *à pari*, инсистирају да та размера замене буде што мања, док други записују из све снаге да та размера буде што већа. Што се нас тиче, ми смо уопште против тога да се круне замене по једној одређеној размери. Ми смо у начелу против пропорционалне замене и тражимо прогресивну замену круна. Другим речима: ми протестујемо против тога да се и сиротињске и милионерске круне поништавају по једној истој размери.

Ако се, уз решење валутног питања, жели и ублажавање ове нечувене и невиђене скупине која немилосрдно дави радни народ у Југославији, онда је то немогуће постићи док влада потпуна анархија и у производњи и у потрошњи, и у унутарњој и спољној трговини. Ми, зато, захтевамо да се тој анархији одмах учини крај, на начин који ћемо одмах формулисати.

Не губећи никако из вида да се валутно питање, као што смо показали, не може решити у оквиру капиталистичког друштва; констатујући да је оно постало један део социјалног питања које се може решити само Социјалном Револуцијом, ми ипак, за овај мах, у циљу уништења у саобраћају

непотребних новчаница и подизања опште привредне снаге радног народа, као своје минималне захтеve, у вези са решењем валутног питања, истичемо:

1. да се конфискује сва ратна добит.
 На тај начин би се уништиле све оне огромне количине непродуктивног новца које се налазе у рукама ратних милионера;

2. да се суме испод минимума за егзистенцију (просечна годишња зарада једног радника) замене у потпуном износу — at pari, — а да се све веће суме прогресивно поништавају, по процентној стопи која би била у толико већа уколико су суме веће;

3. да се изврши организација производње под контролом радничких већа. Само се на тај начин може повећати продуктивност рада.

4. да се национализује трговина под контролом радничких и сељачких већа. Само се на тај начин може, с једне стране, донекле ублажити данашња страховита скупоба, а, с друге стране, евентуални повољни трговински биланси искористити за побољшање валуте.